

Katse kahtaalla - kirjastonjohtaja ja historiantutkija Marja Engman 60-vuotias

Riitta Mäkinen

”Uusi sukupolvi osaa hyvin sähköisten viestimien käytön, mutta puuttuuko nuorilta kirjastonhoitajilta innostus perehtyä kirjallisuuteen? Hyvän kirjastonhoitajan on tunnettava kirjastonsa aineistot. Tuntemuksen saa vain tekemällä työtä kokoelmien parissa.” Fil.tri Marja Engman arvioi yliopistokirjastojen kehitystä historiantutkijan kriittisin katsein. ”Ja vuosien tuomalla varmuudella”, hän täydentää ilkkurisesti hymyillen.

Työhön virkatutkinnon kautta

Silloinen Marja Lounassalo oli vuonna 1969 juuri valmistunut humanististen tieteiden kandidaatiksi nähdessään lehti-ilmoituksen, jossa Helsingin yliopiston kirjasto etsi harjoittelijoita koulutettavaksi kirjaston palvelukseen. Kirjasto-kohtaisten amanuenssintutkintojen tilalle oli juuri rakennettu yhteinen Tieteellisten kirjastojen virkatutkinto, mutta sitä opiskelemaan hakeuduttiin kirjastojen kautta.

Koulutusmuoto oli olemassa vain muutaman vuoden, mutta sitä kautta valmistui parisataa kirjastonhoitajaa. HYKissä harjoittelijoita kierrätettiin eri osastojen tehtävissä ja näin koko talo ja toimintaperiaatteet tulivat tutuksi. Tutkintoa varten luettiin tenttejä ja saatiin jonkin verran luento-opetusta.

Elettiin alkavaa opiskelijademokratian kautta, joten kurssilla oli oma opiskelijoiden keskuudestaan valitsema edustuselin. Jäsen Engman muistaa, että ainakin kovasti kirjelmöitiin ja käytiinpä opetusministeri Itälän luonakin puhumassa kirjastokoulutuksen yliopistollistamisen puolesta.

Valmistuttuaan Marja Engman sijoittui aluksi lainaustoimistoon, mutta ennen kuin se työ oikeastaan ehti alkaa, Engman laitettiin aivan uudenlaisen hankkeen äärelle. Myös yhteiskuntatieteitä opiskelleena hänet katsottiin sopivimmaksi hoitamaan vasta käynnistettyä kirjaston työntutkimusta.

Työntutkimuksesta hallintotehtäviin

Työntutkimuksen oli määrä pohjata organisaatiouudistusta, jota jo juuri edesmennyt ulkomaisen osaston esimies Karl-Erik Henriksson oli ideoinut, mutta jonka varsinainen käyntiin panija oli osaston uusi ja tarmokas osastopäällikkö Esko Häkli.

Valmisteilla oli tavattoman monimutkainen kyselykaavake. Työntekijät kuitenkin täyttivät sen tunnollisesti. Sitten Marja pääsikin asioimaan yliopiston laskentakeskuksen kanssa. Tiedot ajettiin ensin reikäkorteille ja sitten läpi valtavankokoisen tietokoneen.

Samaan aikaan kirjaston ylikirjastonhoitaja Jorma Vallinkoski oli sairastunut ja oli paljon poissa bibliografia- ja tutkimustehtävistä. Osaltaan tämä vaikutti siihen, että perustettiin erillinen hallinto-osasto kirjastoa varten. Sitä paitsi koko yliopistolaitos eli voimakkaan kasvun aikaa. Engmanin työpäivistä yhä enemmän kului työntutkimuksen asemesta hallinnon ja nimenomaan henkilöstöhallinnon tehtäviin.

Vallinkosken jäätyä eläkkeelle hänen seuraajakseen tuli ensin virkaatekevä, sitten vakinaisena fil.lis.Esko Häkli. Samaan aikaan 32-vuotias Marja Engman nimitettiin hallinto-osaston osastopäälliköksi.

Akateemisen naisen historia tutkimuskohteena

Työn ohella Marja Engman suoritti fi I.kand. -tutkinnon pääaineenaan yleinen historia ja alkoi vähitellen havitella tieteellisiä jatko-opintoja. Historianprofessori

Yrjö Blomstedtin johdolla hän tarttui yhteen varhaisimmista akateemisista naistutkijoistamme, fi I.tri Alma Söderhjelmiin.

Matti Liinamaa luonnontieteellisestä kirjastosta lainattiin Engmanin sijaiseksi tämän tehdessä sivulaudatur-työtään. Lisensiaatintyötä varten oli ajan löytyminen vaikeaa, mutta kun Riitta Maajärvi oli löydetty sijaiseksi, heltisi virkavapaus. Lisensiaatintyö *Suomen ensimmäinen naisprofessori. Alma Söderhjelm*in yliopistoura ja tieteellinen tuotanto valmistui 1990.

Suomenruotsalainen Alma Söderhjelm (1870-1949) oli ensimmäisiä naisopiskelijoitamme ja kolmas Suomessa väitellyt nainen. Hän ei sukupuolensa vuoksi saanut hakea historianprofessuuria Helsingissä, mutta nimitettiin 1927 professuuriin, joka oli perustettu Åbo Akademiin lahjoitusvaroin.

Tuulinen johtajuus Turussa

Marjan puoliso fi I.tri Max Engman oli puolestaan nimitetty yleisen historian professoriksi Åbo Akademiin 1985. Samanaikaisesti Marja alkoi valmistautua väitöskirjatyöhön. Kun virkavapauden saanti tuntui epävarmalta, tuntui Helsingin virasta eroaminen ja pariskunnan muutto Turkuun luontevalta ratkaisulta.

Turun yliopiston ylikirjastonhoitajan virka tuli sopivaan aikaan avoimeksi. Pitkän hallinto- ja päällikkökokemuksen omaavana ja aktiivisesti tutkivana lisensiaattina Engman saikin viran 1991.

Engmanilla oli näkemys siitä, että hän ainakin haluaa olla demokraattinen johtaja. Hallinto-osastolla hän oli havainnut työtovereiden kuulemisen toimivaksi tavaksi valmistella päätökset. 1990-luvun alku ei kuitenkaan ollut erityisen otollinen demokraattisten ihanteiden mukaisen johtajuuden aloittamiseen.

Ensinnäkin valtion hallintokulttuuria oltiin kehittämässä päällikkövaltaisempaan suuntaan. Toiseksi tuli lama ja leikkaukset. Työn paineet johtivat Engmanin sairastumiseen ja eläkkeelle.

Vapaan tutkimuksen ilo

Nyt Marja Engman toimii vapaana tutkijana, jossa vapausasteet ovat suuremmat kuin virkatyössä. Jos ei täysin jaksaa, voi ottaa rauhallisemmin.

Väitöskirja *Det främmande ögat. Alma Söderhjelm i vetenskapen och offentligheten* oli valmistunut ylikirjastonhoitaja-aikana 1996. Söderhjelmin myötä Engman on perehtynyt erityisesti suomalaisten naisten alkuvaiheisiin akateemisina kansalaisina.

Tänä vuonna Engman on ollut mukana kahdessa kokoomateoksessa. *Oma pöytä – Naiset historiantutkijoina Suomessa* (SKS 2005) sisältää hänen laatimansa artikkelit Söderhjelmistä sekä Lolo Krusius-Ahrenbergista. Naistutkimuksen oppikirjaan *Tiede, tieto ja sukupuoli* (toim. Liisa Husu ja Kristiina Rolin, Gaudeamus 2005) Engman on kirjoittanut Suomen varhaisimmista tutkijanaisista.

Viimeistelyvaiheessa on Alma Söderhjelmin tuotannon bibliografia. Tämä uuttera tiedenainen oli myös kaunokirjailija ja lehtikirjoittaja. Kun sisälle pääsy tutkijayhteisöön oli vaikeaa, kirjoitustulot olivat elintärkeitä. Niinpä Söderhjelm tuli Ruotsissa suuren yleisön tietoisuuteen ennen kaikkea lehtipakinoitsijana. Bibliografiaan tulee yli 1400 nimekettä.

Kommentteja kirjastokeskusteluun

Vaikka Engmanin päähuomio on nyt historiantutkimuksessa, kirjastotaustainen humanisti ei voi välttyä miettimästä myös kirjastokysymyksiä.

Esimerkiksi viime aikojen koulutuskeskustelua seuratessa hän on todennut, ettei oma tieteellisten kirjastojen koulutus ei ollut ollenkaan hullumpi, vaikka yliopistollistamista silloin ajettiin. Eri osastoilla kiertäen saatiin tuntumaa eri työmuotoihin, kokoelmiin tutustuttiin niitä hoitamalla tai luetteloimalla. Johtajakoulutuksen vuoro tuli myöhemmin. Mm. British Councilin järjestämälle

atk-hankkeiden kurssille Engman osallistui Cambridgessä 1973.

Ylikirjastonjohtaja voisi Engmanin mielestä tulla myös kirjastomaailman ulkopuolelta. Hiljattain väitelleet tohtorit eivät aina löydä pätevyyttään vastaavaa työtä, mutta kirjastoissa heille voisi olla käyttöä. Toki pitäisi olla muutakin työ- ja elämäkokemusta opinnäytteen ohella.

Vapaakappalejärjestelmää Engman pitää monitahoisena kysymyksenä, johon Turun yliopiston kirjastossa erityisesti panostettiin. Engman on iloinen, että monet kysymykset varsinkin pienpainatepuolella on saatu onnellisesti ratkaistua. Tähän on tarvittu päättäväisiä työntekijöitä, yhteistyötä muiden Fennica-kirjastojen kanssa.

Engmania on askarruttanut myös elektronisen aineiston osuus, sillä hän oli Yliopistokirjastojen johtajien neuvoston jäsenenä pohtimassa yhteishankintoja. Saisivatko esim. kansallisia aiheita tutkivat humanistit enemmän hyötyä, jos osa elektronisten lehtien lisenssimaksuista käytettäisiinkin kirjahankintoihin? Juuri Turussa kansalliset tieteet ovat erityisen vahvoja. Engman muistaa, kuinka iloisia humanistisen tiedekuntakirjaston asiakkaat olivat suomen kielen professori Osmo Ikolan kirjalahjoituksesta.

Turussa on vahvat tiedekuntakirjastot. Siksi Engman suhtautuu epäillen pääkirjastoon aiottuun avokokoelmaan. Helsingin yliopiston kirjaston avokokoelmaa valmisteltaessa Engman oli asiaa valmistelevalle työryhmälle puheenjohtaja. HYKin avokokoelma onnistui, mutta toteutus edellytti sopivia tiloja ja rahoitusta.

Muistetaan muistorahastoa

Lähtökohta koko tälle haastattelulle oli se, että Marja Engman soisi Karl-Erik Henrikssonin muistorahaston jatkavan toimintaansa. Rahasto jakaa apurahoja yleisten ja tieteellisten kirjastojen kirjastonhoitajille opintomatkoja sekä tieteellistä

työtä varten. Engman itse on saanut rahoitusta edellä mainittuun Söderhjelm-bibliografiaan.

Engmanilla on rahastoon myös muita henkilökohtaisia siteitä. Eeva Mäkelä-Henriksson oli Engmanille uran alkuvaiheessa tärkeä mentorihahmo. Filosofian tohtori Karl-Erik Henriksson oli hänen puolisonsa, joka Marjan tullessa HYKkiin hiljattain kuollut vain 50-vuotiaana. Hän oli monipuolinen kirjastomies, joka tunsikin myös yleiset kirjastot, toimi Yhteiskunnallisen korkeakoulun kirjastolinjan opettajana ja vaikutti molemmissa kirjastoseuroissa.

Henrikssonin jälkeen muodostettiin muistorahasto syksyllä 1969. Sitä hallinnoivat Suomen kirjastoseura ja Suomen tieteellinen kirjastoseura. STKS:n edustaja on tällä hetkellä seuran rahastonhoitaja Tiina Alam. Marja Engman oli itsekin johtokunnassa pitkän kauden, 1988-96. Eeva-Maija Tammekann laski vuonna 1999, että apurahoja oli vuosina 1970-1998 jaettu 115.000 markkaa. (Signum 6/1999). Vuonna 2005 Henrikssonin säätiön apurahat käsittävät 3500 euroa. Rahastoa on voinut kartuttaa ostamalla sen adresseja.

Marja Engman toivoo merkkipäiväänsä muistettavan lahjoituksin muistorahastoon. Rahaston tilinumero on NORDEA 218520-1021657. Vaikka muistamiset eivät tämän kirjoituksen pohjalta ehtisi syntymäpäiväksi, ennen joulua Marja Engman saa varmasti listan tällä tavoin tervehtineistä.

Haastattelun kokosi historian tutkija Riitta Mäkinen.